

A MAROS-VIDÉK BRONZKORÁNAK NÉHÁNY TEMETKEZÉSI SZOKÁSÁRÓL

TROGMAYER OTTÓ

(Szeged, Móra Ferenc Múzeum)

Közel ötven éve, hogy Banner János elsőként, nagyobb számú bronzkori sír bemutatásával megkísérelte a tárgyalt terület temetkezési szokásait elemezni. Elsősorban a zsugorítás okaira kísérelt meg fényt deríteni.¹ Azóta közlésre került minden jelentős leletegyüttes, de a temetők belső szerkezetének vizsgálatára, valamint a temetkezési szokások meghatározó jellegének meghatározására nem került sor. A szegedi múzeum adattárában három fontos temető térképét őrzik. Dolgozatunk célja e temetőtérképek lehetőség szerinti rekonstrukciója és közreadása.

A terület mindmáig kulcsfontosságú, sokat idézett leletegyüttese Óbébán került elő századunk első éveiben.² Az 1903. március 25-i bejegyzés szerint Balla Pál kübekházi lakos 1902 év tavaszán az Óbéba kiszombori út munkálatai során a készülő új műút vezérárkának kiásása közben mintegy tíz sírra bukkant. Ezek közül egynek mellékleteit megmentette. (A sír)

Reizner János a szegedi múzeum akkori igazgatója 1903 július 17-18-án a vezérárokkal párhuzamosan kutatóárkot ásott. Naplójában feljegyezte, hogy a területről már jelentős mennyiségű földet lehordtak az ásítás megkezdése előtt. A kétnapos munka során egy korábban szétdőlt sírből származó aranylemezt (B sír), valamint további két sírt találtak (C, D sír). A feltárást 1903 év szeptember 14-16-ig folytatták Török Aurél közreműködésével, ekkor az úttest keleti oldalán 14 sírt bontottak ki. Az ásatási módszer — kutatóárkok — ismeretében valamint a sírok számozása alapján valószínűnek tartható, hogy az úttesttel párhuzamosan jelölték ki a kutatóárkokat, s a sírok így csaknem pontosan egy-egy kutatóárok vonalába estek. Így fordulhatott elő az is, hogy az útépítésnél a vezérárokban leltek Balla az első tíz sírt. Az ásatási naplóba rajzolt térképvázlat igazolja ezt a feltételezést. A térképvázlaton a sírokat fekete téglalapokkal jelölték, azonban nem vették figyelembe, hogy ez a jelzés félrevezető lehet. A téglalapok iránya ugyanis nem felel meg a szövegben jelzett tájolási adatoknak. A mellékelt vázlaton a leírás alapján figyelembe véve, hogy a közölt tájolási adatokat nem mérés, hanem becslés alapján állapították meg, megkíséreltük a temető térképét rekonstruálni. A vázak tájolása észak-dél, illetve dél-észak kivétel nélkül kelet felé néző arccal.

A Deszk A jelzésű temetőt 1930. október 18. és 22. illetve 1931. július 23. és augusztus 3. között tárta fel Móra Ferenc.³ A napvilágra került 83 sír közül a Tiszapolgári kultúra deszki csoportjába sorolható a: 4., 6., 12., 14., 17., 26., 35., 42., 67., 68., 69., 79., 82. sz. sír.⁴

¹ Banner, J., A magyarországi zsugorított temetkezések. Dolg. 1927. 1-pp.

² AE 1904, 76—88., 1905, 255, valamint Bóna, J., The peoples of southern origin of the early bronze age in Hungary. Alba Regia 1963—64. 17—63.

³ Foltiny I., Koraréz- és bronzkori temető Deszken. FA III—IV. (1941) 69-pp.

⁴ Bognár-Kutzián, I., The Early Copper Age Tiszapolgár Culture in the Carpatian Basin. AH XLVIII. 1972. 22 pp.

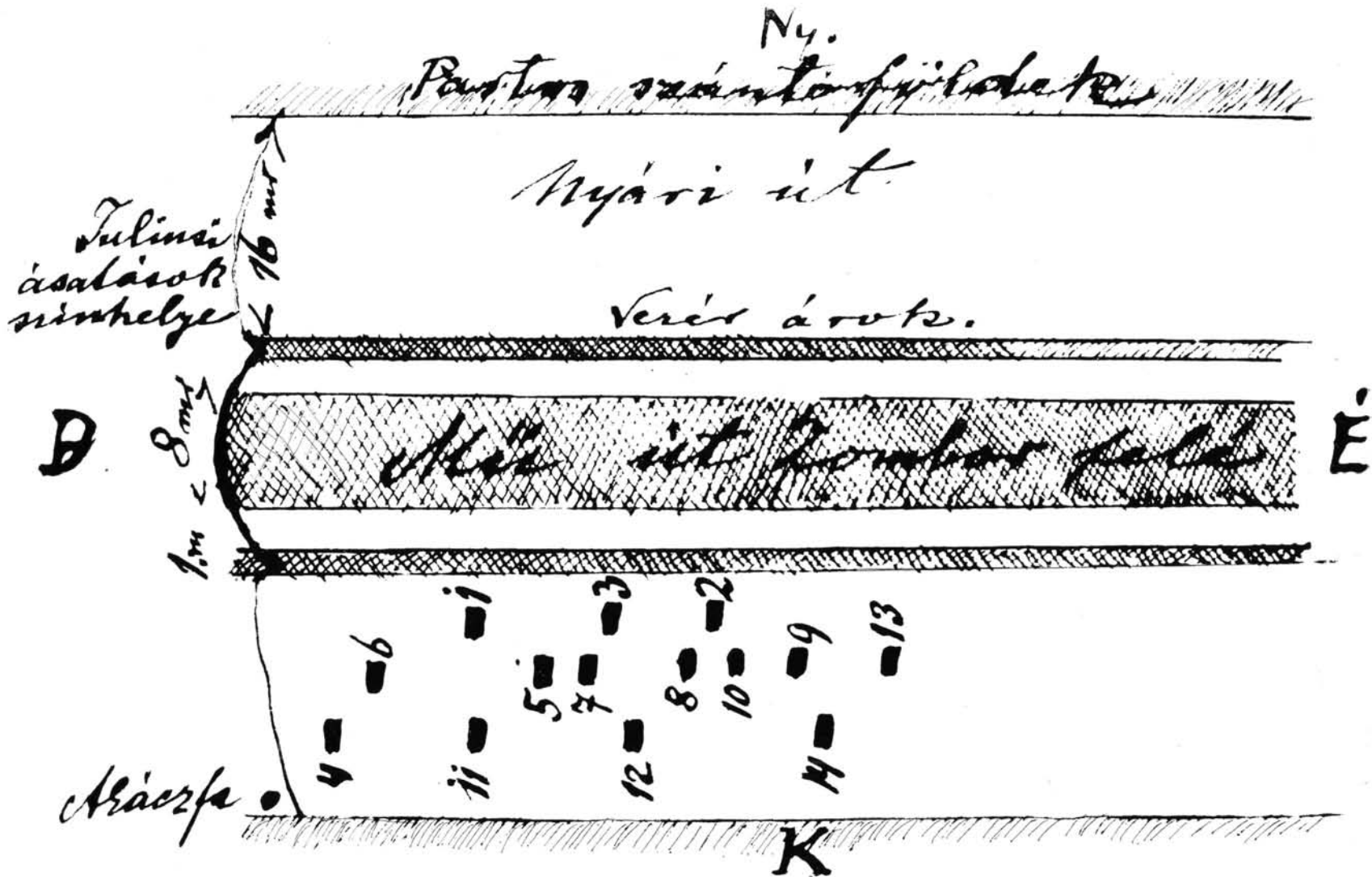
Móra jegyzetei között megtalálható a temetőterképről készült vázlat is. Sajnos a térképen a tájolás nincs feltüntetve, így csak feltételezhetjük hogy a térképlap jobboldali széle az északi irányt jelöli. A nem mindig teljesen egyértelmű sírleírások alapján megkíséreltük a Móra féle vázlatra rekonstruálni a sírok helyzetét. Móra annak idején sírgödørszerű ovális körvonallal jelölte egy-egy sír helyzetét, ezek tájolása azonban néhány esetben — pl. 68., 82. sír, nem egyezik az ásatási naplójában leírtakkal. A vázlat halvány grafitceruzával készült, helyenként igen nehezen kiolvasható. A rekonstrukciós kísérlet alapján úgy tűnik, hogy ez esetben is a sírok döntő többsége észak-dél, illetve dél-észak tájolású. A halottakat erősen zsugorított helyzetben arccal kelet felé fektették a sírgödörbe. Néhány esetben sírsorok rajzolód-
nak ki pl. 42., 46., 45., 49., 50. sír, vagy 18., 22., 27., 29-es sír, vagy 63., 62., 61., 60., 59., 56., 54. sz. sír esetében. Ezek a sírsorok megközelítőleg észak-dél irányít-
ásúak.

A Deszk F jelzésű temető feltárását 1932. szeptember 12. és 19, illetve november 3. és 17. között végezték.⁵ Az ásatáson Móra F. csak néhány napot töltött, a sírrajzok túlnyomó többségét Kotormány János készítette. Erről az ásatásról is fennmaradt egy helyszínvázlat, melyen az ásatási felület, valamint a sírok helyzete van feltüntetve, azonban a sírok számozása hiányzik, egyedül a 69-es sír van bejelölve. A kutatóárkos ásatási módszert szem előtt tartva a területet a vázlat alapján megkíséreltük úgy felosztani, hogy az ásatási napok számát, illetve a jegyzet alapján a sírok feltárásának naponkénti megoszlását összevetettük. Feltételezhető volt, hogy a kutatóárkokat északnyugat, délkelet irányban jelölték ki. Kotormány a sírok számozását eltevesztette, az 5-ös és 22. sírről nem készült semilyen feljegyzés, s a térképvázlaton is ennek megfelelően nem 69, hanem csak 67 pontot jelöltek. A sírok számozása természetesen csak közelíthet a valós helyzethez, hiszen nem tudjuk a sírok felszedésének sorrendjét, csak feltételezhetjük, hogy a kutatóárok kiásásának előrehalad-
tával kerültek a sírok kibontásra. A rekonstruált temetőterkép a korábbi megfigyeléseket igazolja, a vázak észak-dél—dél-észak tájolásúak, erősen zsugorított helyzetben feküdtek, arccal kelet felé fordítva. Ez esetben is sírsorokat vélünk felfedezni, melyek észak-dél irányúak, ilyen pl. a 63., 66., 68., 69.sz. sírből álló sor, vagy az 55., 61., 65., 67. sz. sír sora.

A Marosvidék bronzkori temetői közül a legjobb módszerekkel feltárt együttes Mokrinban került elő.⁶ Gyakorlatilag ez az első olyan közlemény, ahol részletesen tájékozódhatunk a csontvázak helyzetéről, valamint a temetőegységen belüli elhelyezkedésükről. Szembetűnő, hogy a csontvázak túlnyomó része gondosan zsugorítva került a sírba, kezek az arc elé vannak hajtva, a térdek erőteljesen felhúzva, s az alszárak visszahajtva. A sírok tájolása az esetek döntő többségében dél-észak, illetve észak-dél, ezt a tájolást a sírgödörök is egyértelműen követik. A temetőterkép tanúsága szerint ebben az esetben is közelítőleg észak-dél irányú sírsorokat tudunk megfigyelni. E sírsorokra az ásató is felfigyelt és a közleményben utalt e jelenségre. Egyenlőre nem tudjuk eldönteni, hogy a sírsorok valamilyen kisebb társadalmi egységből alakultak-e ki, vagy talán csak esetlegességre gondolhatunk. Amennyiben a tárgyalt együttesek időrendi helyzetét vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy azok a Maros kultúra egész időszakát kitöltik. Így a legrégebbi az óbébai temető, ezt követi Mokrin, majd Deszk F és Deszk A együttese. Az egész időszakon belül egyértelműen kötött, szigorú temetkezési szokásokat találunk. Farkas Gyula antropológiai vizsgálatai szerint a férfiakat bal oldalukra fektetve, a nőket jobb oldalukra

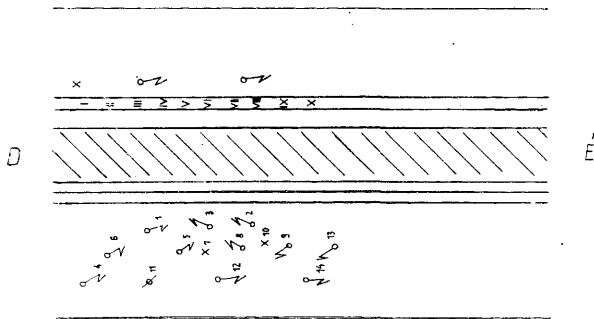
⁵ Foltiny, I., A „Deszk—F” bronzkori temető. Szeged, 1942.

⁶ Girić, M., Mokrin. Beograd 1971.

1. kép. Óbéba, bronzkori temető (helyszínrajz, 1903.)

2. kép. Óbéba, bronzkori temető térképe (rekonstrukciós kísérlet)

fektetve temették el.⁷ Így a sírok tájolása észak-dél a női síroké dél-észak, a csontvázak minden esetben arccal keletnek fekszenek. A temetőkön belül észak-dél irányú sírsorok figyelhetők meg. A vázak minden esetben erősen zsugorítottak. Feltételezhetőnek tartjuk, hogy a temetkezési szokások ilyen mérvű kötöttsége is egyik bizonyítéka a Maros kultúra hosszú ideig tartó töretlen fejlődésének, az óbébai időszaktól a késői bronzkor kezdetéig. A fentebb leírt temetkezési szokásokat etnikus specifikumként jelölhetjük meg.

A füzesabonyi kultúra pusztaszikszói temetőjében a férfiakat jobb oldalukra, koponyával dél felé, a nőket pedig bal oldalukra, koponyával észak felé fektették, arcuk ebben az esetben is kelet felé néz.⁸ A sírsorok temetőtérkép szerint keletnyugat irányúak. A két népesség temetkezési szokásai tehát különbözőek.

A Szeged környék későbronzkorának csontvázak temetői közül kettőről készült térkép. A Bogárczó B temető térképén nem rajzolódna ki olyan egyértelműen a temetkezési szokások, mint azt Tápé-szentégláégető nagy esetszáma lehetővé teszi.⁹

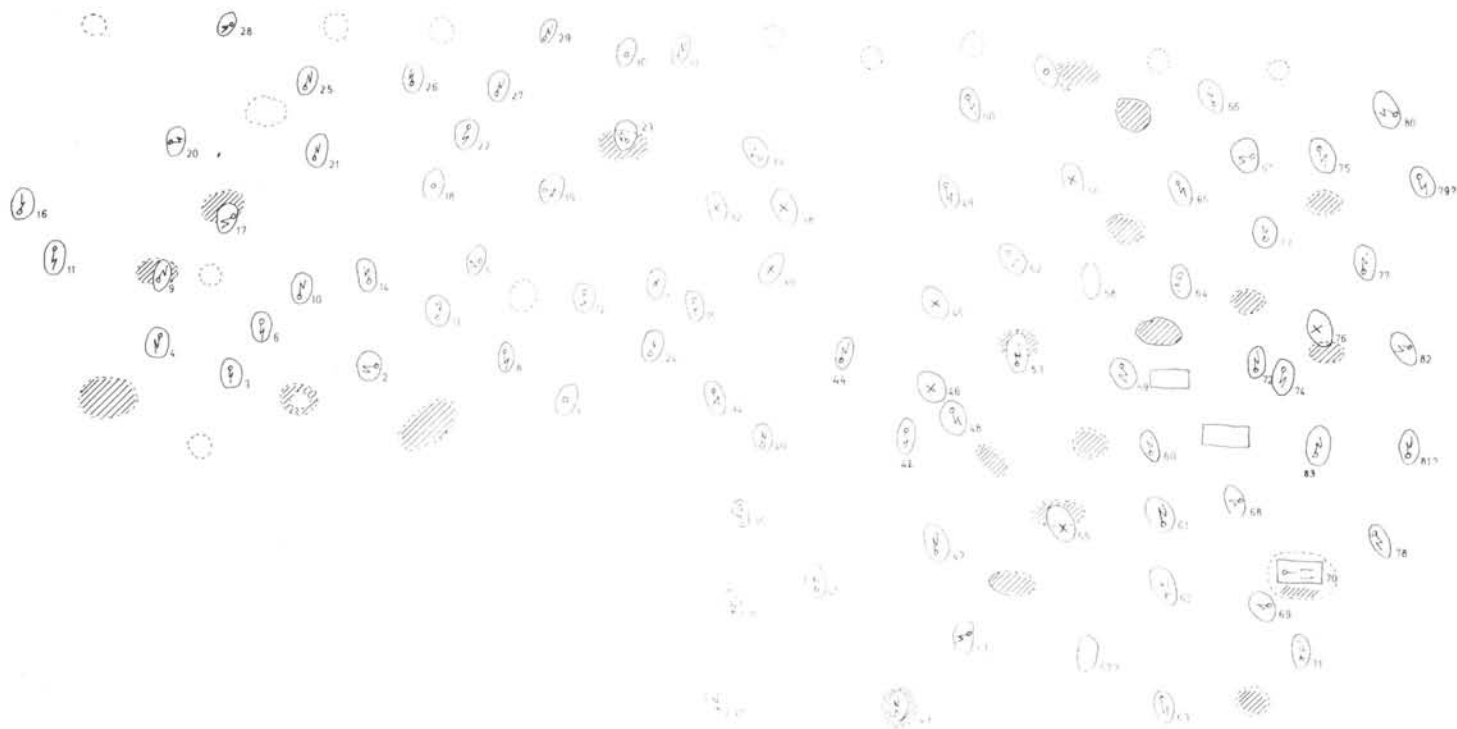

3. kép. Deszk F bronzkori temető térképe (rekonstrukciós kísérlet)

⁷ Farkas Gy., A Délalföld őskorának paleoantropológiája. Szeged 1975. (Kand. Ért. Tézisek)

⁸ Kőszegi, F., Mittelbronzezeitliches Gräberfeld in Pusztaszikszó. AAH. 1968. 113

⁹ Trogmayer, O., Das bronzezeitliche Gräberfeld bei Tápé. FAH Bp. 1975.

4. kép. Deszk A bronzkori temető térképe (rekonstrukciós kísérlet)

A temetőterképet elemezve feltűnt, hogy sírcsoportok alakultak ki, ezek a sírcsoportok különböző tájolásúak. A csoportokon belül különböző fokon zsugorított vázakat találunk. A zsugorítás foka annyira változó, hogy mérlegelnünk kell annak lehetőségét: hagyományos értelemben vett zsugorított temetkezésekről kell-e beszélnünk. Már az ásatás során feltűnt, hogy a vázak túlnyomó többsége olyan helyzetben fekszik, mintha a halottat egyszerűen bedobták volna a sírba. Ennek ellentmond a mellékletek gondos elhelyezése, valamint a csoportokon belüli egységes tájolás. A Maros vidék kora- és középbronzkori temetőinél megfigyelt halotti szokások alapján feltételezzük, hogy az elhunytakat közvetlenül a halál beállta után zsugorított helyzetbe hozták, vagy pedig a temetést a halál beállta után több nappal végezték el, amikor a hullamerevség már feloldódott. A tápéi temető esetében arra kell gondolnunk, hogy a szabálytalan helyzetben fekvő csontvázak a halál után beállott merevség állapotában kerültek a sírba. A temetést tehát minél rövidebb idő alatt le kellett bonyolítaniok. Ez ad magyarázatot a többiekől eltérő, nyújtott helyzetben fekvő vázak megjelenésére is.

A későbronzkor területén megjelenő halomsíros kultúra népe tehát újfajta temetkezési szokásokat hoz magával, melyek lényegesen különböznek az itt talált alapnépesség szokásaitól. Farkas Gyula antropológiai módszerekkel elemezte a különböző tájolású sírcsoportokat és rokonsági jegyek alapján feltételezte, hogy családi csoportokról van szó¹⁰. Ez az elképzelés megfelel a halomsíros kultúrát megelőző középeurópai kör ama szokásának, amikor egy halom alatt több egyén sírját találják, természetesen különböző időszakokban eltemetve.

Nyilvánvaló, hogy ez a szokás jelenik meg a halomsíros kultúra köznépeinél, ebben az időszakban már általánossá válva. A korai és középsőbronzkor sírsorainak esetleges társadalmi egységekre bontását is csak a rokonsági jegyek antropológiai módszerekkel történő elemzése alapján várhatjuk.

ÜBER EINIGE BRONZEZEITLICHE BESTATTUNGSBRÄUCHE IN DER MAROS-GEEND

von

Ottó Trogmayer

Mehr als 40 Jahre vorher erschien die Publikation J. Banners, in der er als erster das Thema zusammengefasst hatte. Die eingehende Analyse aber der Gräberfelder wird erst diesmal vollgeführt. Zur Analyse brauchte Verf. die auf Grund der Ausgrabungen der 30-er Jahre entworfenen Skizze. Es wurde bewiesen, dass in den zwei Perioden der Bronzezeit zwei verschiedene Bestattungsarten abgegrenzt werden können. In der frühen und mittleren Bronzezeit der Maros-Kultur befinden sich die Gräber reihenartig, gewöhnlich von nord-südlicher Richtung. Die Männergräber waren von nord-südlicher Orientierung, die Frauengräber waren aber süd-nördlich orientiert. Die Skelette befanden sich regelmässig in Höckerstellung, die Männer auf die linke Seite, die Frauen aber auf die rechte Seite gelegt. Diese konsequente Bestattungsart erlaubt die Annahme, dass das Ethnikum der Óbéba-Pitvaros-Periode mit dem des Mokrin-Deszk-Szöreg Zeitabschnitts in enger genetischer Verbindung gestehen wäre. Zu Beginn der späten Bronzezeit wurde der bisherig strenge Ritus mit dem Erscheinen eines neuen Ethnikums durch weniger gebundene Bestattungsarten aufgelöst. In der Hügelgräberkultur befinden sich die Gräber der kleineren gesellschaftlichen (familiären?) Einheiten in derselben Lage.

¹⁰ Farkas, Gy.—Lipták, P., Anthropologische Auswertung des bronzezeitlichen Gräberfeldes bei Tápé. in: Trogmayer, i. m. FAH. 233.